כיתה ה' | תנ"ך | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | ויקרא יט, יז-יח, לב-לו

ממלכתי: בתכנית הלימודים בתנ"ך ליסודי הממלכתי (הנחיות הפיקוח, תשפ"ד) ספר ויקרא נלמד בכיתה ה' לצד ספר במדבר, בנושא "חוקים חברתיים ומוסריים": פרקים יט וכה (א-יג), והמיקוד המומלץ הוא פרק יט. חמ"ד: בתכנון השנתי של תנ"ך חמ"ד חומש ויקרא משויך לכיתה ד' (בכיתה ה' לומדים במדבר ושמואל א), ולכן בחמ"ד היחידה מתאימה לכיתה ד' או לחזרה. ביחידה רש"י להעשרה. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

בין אדם לחברו: "ואהבת לרעך כמוך"

🎯 מטרות השיעור

- להסביר את ההבדל בין "לא תקם" (נקמה) לבין "לא תטר" (טינה), בעזרת הדוגמה של רש"י.
- להבין את הקשר בין "לא תשנא את אחיך בלבבך" לבין "הוכח תוכיח": לדבר על מה שמפריע במקום לשמור שנאה בלב.
- להכיר את "ואהבת לרעך כמוך" ואת דברי רבי עקיבא "זה כלל גדול בתורה", ולהשוות לדברי הלל.
- לזהות בפסוקים לב-לו שלוש קבוצות שהתורה מבקשת לכבד ולהגן עליהן: הזקן, הגר והקונה בשוק.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך מתקרבים: אל ה', אל האנשים שסביבנו ואל הארץ?

בשיעור הקודם ראינו מצוות של מעשים: מה משאירים בשדה ואיך משלמים לפועל. השיעור הזה נכנס פנימה, אל הלב: מה עושים עם כעס ועם עלבון, ואיך אוהבים את מי שלידנו.

🧪 פתיחה

המורה מספר סיפור קצר: "אתמול דני ביקש מיוסי לשאול את הכדור שלו, ויוסי סירב. היום יוסי מבקש מדני את העפרון." עוצרים ושואלים: מה דני עשוי לעשות? אוספים אפשרויות על הלוח (לסרב בחזרה, לתת אבל להעיר, לתת בלב שלם). אומרים: התורה מתייחסת בדיוק למצב הזה, ורש"י אפילו נותן דוגמה דומה.

📖 הסבר למורה

פסוק יז מדבר על מה שקורה בלב: "לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ, בִּלְבָבֶךָ". מיד אחר כך: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ". הסדר מלמד: כשמישהו פגע בך, עדיף לדבר איתו ולומר לו מה הפריע, במקום לשמור את השנאה בלב. רש"י על סוף הפסוק ("ולא תשא עליו חטא") מוסיף זהירות: "לֹא תַלְבִּין אֶת פָּנָיו בָּרַבִּים", כלומר להעיר בלי להעליב ובלי לבייש מול כולם.

פסוק יח: "לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ". רש"י מסביר בדוגמה של מגל (כלי לקציר) וקרדום (גרזן): נקימה היא לסרב לחבר "כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאִילַתְנִי"; נטירה היא לתת לו, אבל לומר "אֵינִי כְמוֹתְךָ שֶׁלֹּא

הִשָּׁאֲלְתַּנִי", כלומר להזכיר לו את העלבון. שתיהן אסורות.

סוף הפסוק: "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ". רש"י מביא את דברי רבי עקיבא: "זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה". בגמרא (שבת לא ע"א) מסופר שגוי ביקש מהלל ללמוד את כל התורה "על רגל אחת", והלל אמר לו: "דעלך סני לחברך לא תעביד", כלומר מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך. כדאי לשאול את התלמידים: מה ההבדל בין שני הניסוחים (עשה טוב / אל תעשה רע)?

פסוקים לב-לו מרחיבים את המעגל: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם, וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן" (כבוד לזקנים); הגר, מי שבא לגור בארץ ואינו מקומי: "וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ – כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם, בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם"; ויושר במסחר: "מֹאזְנֵי צֶדֶק". שימו לב שהביטוי "ואהבת... כמוך" מופיע בפרק פעמיים: על הרֵעַ (יח) ועל הגר (לד).

גם כאן חוזר הביטוי "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ" (לב), כמו בפסוק יד. רש"י מסביר שכך נאמר על דבר "שֶׁהֲרֵי דָּבָר זֶה מָסוּר לִלְבּוֹ שֶׁל עוֹשֵׂהוּ": אפשר להעמיד פנים שלא ראית את הזקן, ורק אתה יודע את האמת.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

ויקרא פרק יט, פסוקים יז-יח

(יז) לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ, בִּלְבָבֶךָ; הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ, וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא.

(יח) לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ: אֲנִי, ה'.

ויקרא פרק יט, פסוקים לב-לו

(לב) מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם, וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן; וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, אֲנִי ה'.

(לג) וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר, בְּאַרְצְכֶם – לֹא תוֹנוּ, אֹתוֹ.

(לד) כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם, וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ – כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם, בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: אֲנִי, ה' אֱלֹהֵיכֶם.

(לה) לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל, בַּמִּשְׁפָּט, בַּמִּדָּה, בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה.

(לו) מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק, אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק – יִהְיֶה לָכֶם: אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" (יט, יז)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לֹא תַלְבִּין אֶת פָּנָיו בָּרַבִּים", כלומר כשמעירים, לא מביישים מול כולם.

📜 **כתוב:** "לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר" (יט, יח)

💭 **מפרשים:** רש"י: נקימה היא לסרב "כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי"; נטירה היא לתת ולומר "אֵינִי כְמוֹתְךָ".

📜 **כתוב:** "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (יט, יח)

💭 **מפרשים:** רש"י בשם רבי עקיבא: "זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה".

📜 **כתוב:** "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם" (יט, לב)

💭 **מפרשים:** רש"י: מה זה הידור? "לֹא יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ וְלֹא יִסְתֹּר אֶת דְּבָרָיו".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: סיפור דני ויוסי, ואיסוף תגובות אפשריות (5 דקות)
2. קריאת יט, יז-יח בקול, ופירוק הפסוקים לחלקים על הלוח: מה אסור בלב, מה צריך לעשות, מה אסור לעשות (7 דקות)
3. הצגה בזוגות: שני תלמידים מציגים את הדוגמה של רש"י (מגל וקרדום) פעם כנקימה ופעם כנטירה, ואחר כך גרסה שלישית: "ואהבת לרעך כמוך". הכיתה מנחשת איזו גרסה הוצגה (10 דקות)
4. רבי עקיבא והלל: המורה מספר את סיפור הלל ו"על רגל אחת". דיון: מה ההבדל בין "ואהבת לרעך כמוך" לבין "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך"? (7 דקות)
5. קריאת לב-לו בקבוצות: כל קבוצה מוצאת את מי הפסוק מבקש לכבד או להגן עליו (זקן, גר, קונה), וכותבת כלל אחד לכיתה (9 דקות)
6. עבודה אישית בדף העבודה (5 דקות)
7. סיכום וכרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה אסור לעשות לפי פסוק יז? ומה צריך לעשות?
2. מה ההבדל בין נקימה לנטירה, לפי הדוגמה של רש"י?
3. מי הם שלושת האנשים או המצבים שבפסוקים לב-לו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה לדעתכם "הוכח תוכיח" בא מיד אחרי "לא תשנא את אחיך בלבבך"?
2. מה פירוש "כמוך"? איך אפשר לדעת מה הרע שלי צריך?
3. למה התורה מזכירה לנו "כי גרים הייתם בארץ מצרים"?

הערכה (מה דעתי?)

1. מה קשה יותר לדעתכם: לא לנקום או לא לנטור? למה?

2. רבי עקיבא אמר שזה "כלל גדול בתורה". האם אתם מסכימים שזה הכלל הכי חשוב? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

פרק יט מבקש מאיתנו לשמור גם על הלב: לא לשנוא בסתר אלא לדבר בכבוד ולהעיר בלי לבייש, לא לנקום ולא לשמור טינה. "ואהבת לרעך כמוך" הוא, לפי רבי עקיבא, "כלל גדול בתורה". המעגל מתרחב גם לזקן, לגר ולמי שקונה מאיתנו: לכבד, לאהוב ולהיות ישרים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כתבו במשפט אחד: מה אעשה בפעם הבאה שמישהו יסרב לעזור לי, ואחר כך יבקש ממני עזרה?

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- לחבר לנושא של תכנית כיתה ה': החוקים בין אדם לחברו הם בסיס לחיי חברה, והם נועדו להגן על האדם ולתת לו ביטחון.
- לשוחח על כבוד לקשישים ועל יחס לעולים ולמהגרים בימינו בעקבות "כי גרים הייתם".
- לפתח שיח רגשי: איך מעירים לחבר בלי לפגוע? אפשר לתרגל "משפטי אני" (אני מרגיש... כש...).

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- להרחיב ברש"י על נקימה ונטירה ועל "לא תלבין את פניו ברבים".
- ללמוד את דברי רבי עקיבא ("כלל גדול בתורה") ואת סיפור הלל והגר (שבת לא ע"א).
- לחבר להלכה: קימה בפני זקן ותלמיד חכם (רש"י על לב מביא גם "אין זקן אלא שקנה חכמה").

💡 הערות למורה

הנושא רגיש: ילדים עלולים לספר על פגיעות אמיתיות בכיתה. כדאי לקבוע מראש שמדברים על "ילד מהסיפור" ולא בשמות. בהצגת המגל והקרדום אפשר להחליף בכלים מוכרים (עפרון, כדור, מחק) ולהסביר מה הם מגל וקרדום. רש"י והגמרא מובאים להעשרה ומסומנים כפירוש. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

פירוק פסוק יז, נקימה או נטירה (שלושה מצבים), "ואהבת לרעך כמוך" מול דברי הלל, טבלה לפסוקים לב-לו ומשימה אישית: מכתב השלמה. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- ויקרא פרק יט, מכון ממרא (נוסח הפסוקים)
- רש"י על ויקרא יט, ספריא
- בבלי שבת לא ע"א (הלל: "על רגל אחת"), ספריא
- תכנון שנתי: תנ"ך חמ"ד ביסודי (המרחב הפדגוגי, משרד החינוך)
- הנחיות הפיקוח על הוראת המקרא: תנ"ך ממלכתי בחינוך היסודי, תשפ"ד (PDF, אתר תנ"ך ממלכתי)

מחוון: בין אדם לחברו: "ואהבת לרעך כמוך"

1. אסור לשנוא את האח (את החבר) בלב, בסתר. במקום זה צריך להוכיח, כלומר לדבר איתו ולומר לו מה הפריע.
2. מצב 1: נקימה. מצב 2: נטירה (נותן, אבל מזכיר את העלבון). מצב 3: ואהבת לרעך כמוך.
3. אפשר וצריך להעיר, אבל בכבוד, לא מול כולם ולא בדרך שמביישת. (חשוב לציין שזה פירוש של רש"י.)
4. רבי עקיבא (הפסוק): לעשות טוב לחבר כמו שהייתי רוצה שיעשו לי. הלל: לא לעשות לחבר מה שאני לא אוהב. "ואהבת" מבקש פעולה חיובית; הלל מנסח איסור, מה לא לעשות. לגבי מה קשה יותר: כל תשובה מנומקת.
5. לב: הזקן, לקום מפניו ולכבד אותו. לג-לד: הגר, לא להונות אותו (לא לפגוע בו), ולאהוב אותו כמו את עצמנו. לה-לו: מי שקונה או נשפט, להשתמש במידות ובמשקלות ישרים (מאזני צדק) ולא לרמות.
6. בני ישראל היו בעצמם גרים במצרים ויודעים כמה קשה להיות זר; לכן עליהם להתייחס לגר אחרת. כל תשובה דומה מתקבלת.
7. הערכה: המכתב מתאר מה הפריע בלי עלבון ובלי ביוש (2 נקודות), מנוסח בכבוד ("הוכח תוכיח") (2), משפט סיום בלי נקימה ובלי נטירה (2).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: בתכנית הלימודים בתנ"ך ליסודי הממלכתי (הנחיות הפיקוח, תשפ"ד) ספר ויקרא נלמד בכיתה ה' לצד ספר במדבר, בנושא "חוקים חברתיים ומוסריים": פרקים יט וכה (א-יג), והמיקוד המומלץ הוא פרק יט. חמ"ד: בתכנון השנתי של תנ"ך חמ"ד חומש ויקרא משויך לכיתה ד' (בכיתה ה' לומדים במדבר ושמואל א), ולכן בחמ"ד היחידה מתאימה לכיתה ד' או לחזרה. ביחידה רש"י להעשרה. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.